

Het herstel van de Geelgors in Westerwolde

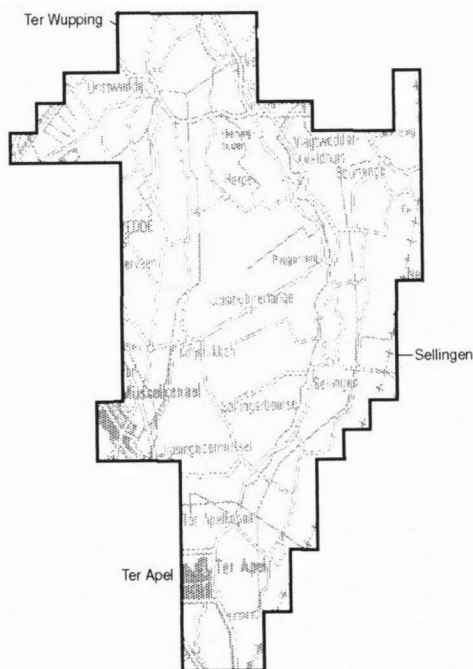
Nico de Vries, Leon Luiten & Jan van 't Hoff

Sinds 1979 zijn er in Westerwolde veel gegevens over het voorkomen van de Geelgors verzameld. Reden om de ontwikkelingen in aantallen en verspreiding eens nader onder de loep te nemen.

Westerwolde: het landschap

Westerwolde heeft een oppervlakte van ca 221 km². In figuur 1 is de ligging van Westerwolde en de aangrenzende veenkoloniale gebieden weergegeven. Als belangrijkste landschapstypen kunnen hier de randveengebieden, het beekdal- of hoevenlandschap en de grotere boscomplexen worden onderscheiden. De randveen- en heideontginningsgebieden bestaan uit de open veenkoloniale akkergebieden. Deze liggen aan weerszijden van het beekdal van de Ruiten A. De aanwezige opgaande beplanting bestaat uit verspreid liggende bosjes, oude wegbeplanting, dichtgegroeide wijken en (voormalige) vloeivelden.

Het kleinschalige, besloten beekdallandschap strekt zich van noord naar zuid uit van Ter

Figuur 1. Ligging van Westerwolde en de aangrenzende veenkoloniale gebieden.

Wupping tot aan Ter Apel met een kleine onderbreking ter hoogte van Ter Wisch. Dit landschapstype, grotendeels opgenomen in de Ecologische Hoofdstructuur, bestaat uit de eigenlijke beek met aangrenzende graslanden, steilranden en houtwallen langs de akkers op de essen.

De grotere boscomplexen bestaan uit de gemengde boswachterijen bij Sellingen, de oude loofbossen bij Ter Apel en Ter Borg en uit enkele noordelijker gelegen bossen zoals het Liefthingsbroek en Metbroekbos.

Tijdens enkele grootschalige ruilverkavelingen en herinrichtingswerken in de jaren 60 en 70 zijn grote delen van Westerwolde rigoreus op de schop gegaan. Deze ingrepen hebben voor het kleinschalige karakter van het beekdal-landschap grote gevolgen gehad. Met name door perceelsvergrotingen zijn veel oude houtopstanden opgeruimd. Voor een deel hebben in het beekdal herstelaanplantingen plaatsgevonden in de vorm van nieuw aangelegde houtwallen, overhoekbosjes en stroken wegbeplanting. De laatste jaren worden ook diverse natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd, zoals hermeandering van de oude beekloop, vershraling van graslanden in het beekdal en van heideterreinen, toepassing van biologische landbouwmethoden op de essen en de aanleg van nieuwe bossen.

Methode

De eerste volledige broedvogelkartering van Westerwolde dateert uit 1979 (Langbroek & van Scharenburg 1982). Op basis daarvan werd de broedpopulatie van de Geelgors op ca 100 paar geschat.

In 1980 zijn Staatsbosbeheer en de vogelwerkgroep Westerwolde gestart met het jaar-

lijks tellen van de Geelgors in Westerwolde en een aangrenzend deel van de Veenkoloniën (figuur 1). Dit gebeurt echter niet overal even intensief. Met name de grote natuurgebieden (de bossen en heideterreinen) worden bij toerbeurt intensief geteld. Grote delen van de open akkerbouwgebieden worden minder frequent bezocht. In het beekdal ontbreken volledige tellingen uit de omgeving van Ter Wupping (vanaf 1995) en het Metbroekbos (1991-1995).

Sinds 1989 wordt de Geelgors ook in drie plots, die deel uitmaken van het provinciale akkervogelmeetnet geteld.

De gegevens uit de periode 1980-1996 geven een redelijk inzicht in de aantalsontwikkeling, maar een minder betrouwbaar beeld van de omvang van de broedpopulatie.

Alle waarnemingen zijn op kilometer-blokniveau verwerkt en toegedeeld naar een landschapstype. Op deze wijze wordt snel duidelijk waar de grootste veranderingen in de verspreiding en aantalsontwikkeling hebben plaatsgevonden.

Resultaten

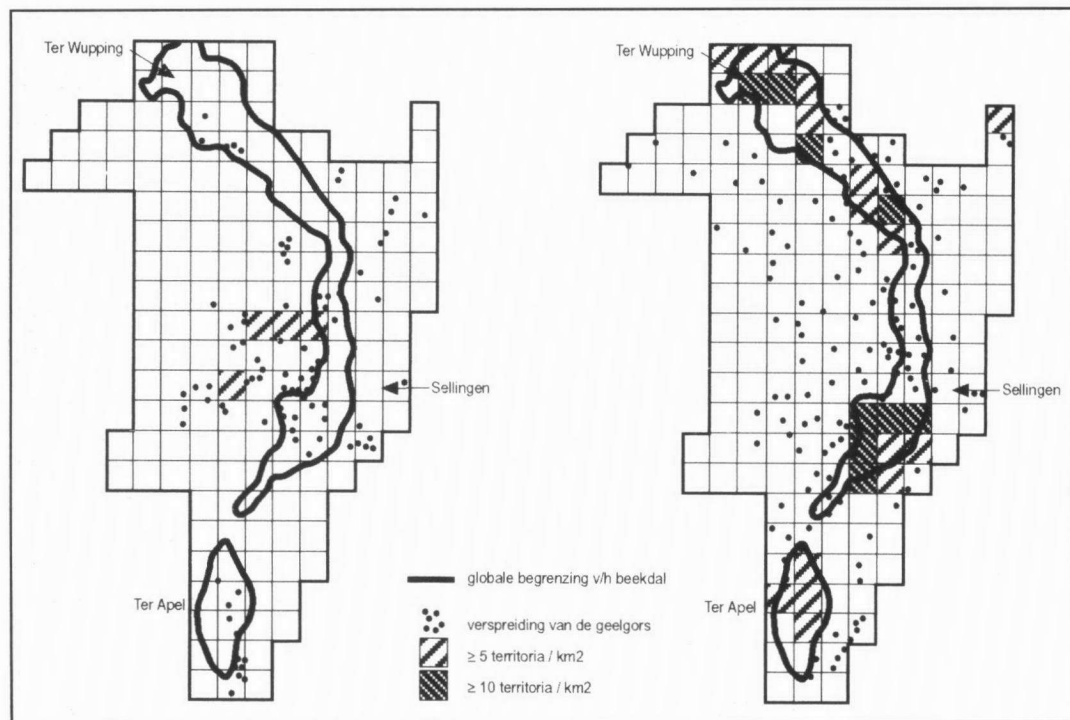
Verspreiding

In figuur 2 wordt het voorkomen van de Geelgors in Westerwolde in 1979 vergeleken met de periode 1994-1996. De verspreidingskaarten laten behalve de aantalstoename de uitbreiding van het broedgebied en de verschuiving van de kerngebieden naar delen van het beekdal zien.

In 1979 broedden de meeste Geelgorzen in de bossen en heideterreinen bij Jipsingbourtange (ten noorden van Sellingerbeetse) en in de akkergebieden rond Sellingerbeetse. In de periode 1994-1996 blijkt het zwaartepunt van de verspreiding in het beekdallandschap te liggen. De belangrijkste kerngebieden liggen direct ten zuiden van Sellingerbeetse (Laude, Ter Borg en Ter Wisch), bij Ter Wupping, Smeerling, Weende en Ter Apel.

Aantalsontwikkeling per landschapstype

Tussen 1980 en 1996 is het aantal Geelgorzen toegenomen van 40 tot meer dan 250 getelde

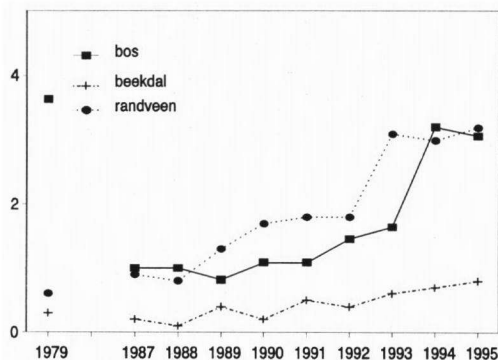
Figuur 2. Het voorkomen van de Geelgors in Westerwolde in 1979 en 1994-96.

territoria. Uit figuur 2 blijkt dat de grootste toename heeft plaatsgevonden in het beekdal-landschap en in de veenkoloniale akkergebieden. In 1989 is de eerste duidelijke toename te zien, in 1993 de tweede. Een trend die nog altijd doorzet.

Dichtheidsverschillen tussen landschapstypen

Door de grotere oppervlakte van het veenkoloniale akkergebied en het beekdal-landschap is het aantal Geelgorzen in deze gebieden groter dan in de bossen. De gemiddelde dichtheid is in de akkergebieden echter beduidend lager, een verschil dat de laatste jaren steeds groter is geworden (figuur 3). De dichtheid in de bossen en in het beekdal is toegenomen tot gemiddeld 3,2 paar/km², in de akkergebieden tot 0,8 paar/km². Ook de maximumdichtheden zijn in de bossen en in het beekdal, met respectievelijk 10 en 14 paar/km², beduidend hoger dan in de akkergebieden met een maximum van 6 paar/km².

Wat in figuur 2 verder opvalt is dat het aantal Geelgorzen in de bossen (en heideterreinen) lange tijd onder het niveau van 1979 is gebleven. De gemiddelde dichtheid van 3,6 paar/km² in 1979 wordt pas in 1994 (met een gemiddelde van 3,2 paar/km²) weer enigszins benaderd.

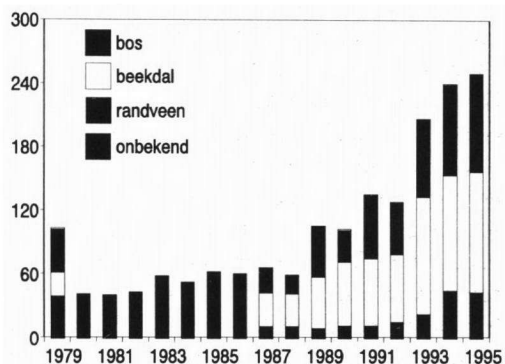

Figuur 3. Geteld aantal broedparen Geelgors in Westerwolde 1979-1995.

Populatie-aandeel van de landschapstypen

Vergeleken met 1979 is er veel veranderd in het populatie-aandeel van de onderscheiden landschapstypen. Het percentage Geelgorzen

dat in de bossen broedt is van bijna 40% in 1979 (39 paar) afgenomen tot zo'n 10-15% over de periode 1987-1996 (sinds 1994 $\pm$ 50 paar). Het populatie-aandeel van het beekdal-landschap is ten opzichte van 1979, van 20% naar 45-50% (van 20 naar $\pm$ 125 paar sinds 1993), fors gestegen. In het populatie-aandeel van de veenkoloniale akkergebieden is procentueel (40%) weinig veranderd. Het aantal territoria is van $\pm$ 40 in 1979 tot $\pm$ 100 in 1995 wel duidelijk toegenomen.

Figuur 4. Gemiddeld aantal broedparen per km² in 1979 en 1987-95 in Westerwolde per landschapstype.

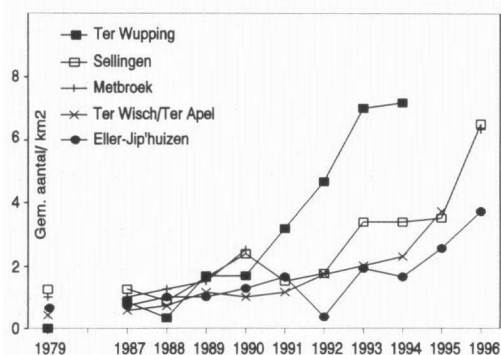
Verschillen tussen de bossen

Sinds 1987 zijn er tussen de grote boswachterijen bij Sellingen en de bossen bij Ter Apel geen noemenswaardige dichtheidsverschillen vastgesteld. Daar waar ze wel bestaan, zijn deze een gevolg van verschillen in onderzoeksintensiviteit en mogelijk door jaarverschillen (denk aan wintereffecten). In 1991 en 1994 zijn de bossen bij Sellingen intensief gekarteerd, in 1995 die bij Ter Apel. De gemiddelde dichtheid in de bossen van Sellingen is toegenomen van 1,0 in 1987 tot 3,7 paar/km² in 1994; in de Ter Apeler bossen van 1,0 in 1987 tot 4,4 paar/km² in 1995. Hiermee zijn voor beide bosgebieden voor het eerst sinds 1987 ook de gemiddelde dichtheden uit 1979 geëvenaard c.q. overschreden (3,7 paar/km² in Sellingen en 3,0 paar/km² in Ter Apel).

Verschillen in het beekdal

Figuur 4 toont de aantalsontwikkeling van de

Geelgors in verschillende delen van het beekdal. De verschillen zijn duidelijk. In alle gebiedsdelen zijn de gemiddelde dichtheden toegenomen, in het ene eerder en sterker dan het andere. Opvallend is de sterke toename in het gebied rond Ter Wupping (sinds 1990), rond Sellingen (vanaf 1993) en het Metbroekbos bij Smeerling (vanaf 1996). De dichtheden zijn hier toegenomen van 1 paar/km² in 1987 tot gemiddeld 7 paar/km², met een maximum van 14 paar/km² in 1993 bij Ter Wupping. De trajecten Ellersinghuizen-Jipsinghuizen en Ter Wisch-Ter Apel nemen een tussenpositie in. Ook in deze delen is de laatste jaren sprake van een duidelijke aantelstoeiname.

Figuur 5. Gemiddelde dichtheid per beekdaltraject.

Verschillen in de randveengebieden

Het aantal Geelgorzen in de veenkoloniale akkergebieden aan weerszijden van het beekdallandschap is door de jaren heen altijd min of meer gelijk geweest. Dit geldt zowel voor 1979 als voor de periode 1987-1996. In beide gebiedsdelen is het aantal getelde Geelgorzen tussen 1987 en 1996 van ± 15 tot ± 60 paar toegenomen.

Vanaf 1987 is het verschil in gemiddelde dichtheid tussen het oostelijk en westelijk randveengebied geleidelijk aan groter geworden. In het akkerbouwgebied tussen het beekdal en de Duitse grens bedraagt de gemiddelde dichtheid in 1995 1,0 paar/km², tegen 0,7 paar/km² in het westelijk deel. Wellicht valt dit verschil toe te schrijven aan het grotere aantal natuurlijke elementen in het

westen. In beide gebiedsdelen worden de hoogste dichtheden bereikt op plaatsen met veel bosjes, houtwallen of vloeivelden.

Overwintelaars

Naast een toename van het aantal broedvogels is de laatste jaren ook sprake van een toenemend aantal overwintelaars. Van het aantal overtrekkende Geelgorzen in voor- en najaar kan dit niet gezegd worden (de Vries 1995).

Vanaf 1990 neemt het aantal overwinterende Geelgorzen aanmerkelijk toe en groepen van meer dan 30 vogels zijn zeker geen uitzondering. Opvallend is dat de laatste jaren ook bij strenge winters, zoals die van 1995/96 en 1996/97, veel Geelgorzen in het gebied blijven, terwijl andere vogelsoorten wegtrekken.

Tabel 1. Gemiddeld en maximum aantal Geelgorzen per maand in de winter van 1995/96.

	nov	dec	jan	feb
gemiddeld	11	22	23	29
maximaal	17	61	33	75

De meeste groepen werden waargenomen in percelen met olifantsgras bij de Ter Apelerbossen, op graanakkers en akkers met aardappelkuilbulten en maïsstoppel. De grootste groepen bevonden zich in de randen van olifantsgras (gemiddeld 47) en op graanakkers (gemiddeld 32). Overwinterende Geelgorzen worden in heel Westerwolde, van Alteveer tot Ter Apel, gezien.

Conclusie en discussie

Tussen 1980 en 1996 is er een toename van de Geelgors in Westerwolde van 40 tot meer dan 250 paar. Deze aantallen zijn slechts een deel van de werkelijke broedpopulatie. In 1979 werd deze op 100 paar geraamd. Uit extrapolatie van gegevens uit de periode 1994-1996 wordt de populatie nu op ruim 400 paar geschat. Deze toename kan een aantal oorzaken hebben:

1. expansie vanuit omringende gebieden, zoals Duitsland en Drente. Net over de grens liggen besloten landschappen met

hoge(re) dichtheden dan in Westerwolde (Koks 1993) en ook de landelijke populatie is tussen 1984-1995 duidelijk toegenomen (van Dijk 1996);

2. het landschappelijk herstel van grote delen van Westerwolde in de jaren 80. Door het ontbreken van meetbare landschapsgegevens was het niet mogelijk om de toename van de Geelgors in verband te brengen met de landschappelijke veranderingen. Sinds het begin van de jaren 90 worden er bovendien diverse natuurontwikkelingsactiviteiten uitgevoerd, zoals hermeandering van de beekloop, vershraling van graslanden in het beekdal en van heideterreinen, het op biologische wijze verbouwen van zomergranen op de essen en de aanplant van nieuwe bossen.

Het herstel van de Geelgors heeft met name plaats in het kleinschalige beekdallandschap en in delen van het veenkoloniale akkergebied met de hoogste dichtheid aan natuurlijke elementen. In deze landschappen bevindt zich het leeuwendeel van de populatie. Het aandeel van de bossen is met ca 50 paar aanzienlijk kleiner.

De hoogste (gemiddelde- en maximum-)dichtheden bereikt de Geelgors in het beekdal en in de bossen. Uit eerdere onderzoeken in de streek (van 't Hoff 1992, Koks 1993) blijkt deze soort een duidelijke voorkeur te hebben voor gebieden met een hoge dichtheid aan houtwallen/-singels op (veenkoloniale) zandgronden. Deze landschapkenmerken verklaren mogelijk ook de soms nog aanzienlijke dichtheidsverschillen in het beekdal.

De Geelgors wordt op steeds grotere afstand in de Veenkoloniën waargenomen. De laatste jaren zijn broedgevallen vastgesteld in de Veenhuizerstukken bij Stadskanaal en in noordelijke richting bij Rhederbrug.

Het plaatselijk intensief snoeien van de beplantingsstroken langs wegen (door de gemeente Vlagtwedde) heeft een duidelijk negatief effect op het aantal Geelgorzen. Van

een minder rigoreus snoeibeleid zouden behalve de Geelgors veel andere zangvogels profiteren.

Naast een toename van het aantal broedparen wordt de laatste jaren in Westerwolde ook een groeiend aantal overwinteraars waargenomen.

Dankwoord

Kees van Scharenburg willen we bedanken voor zijn welbekende kritische noten.

Literatuur

- Boekema EJ, P Glas & JB Hulscher 1983. De vogels van de provincie Groningen. Groningen.
- van den Brink H, J Furda, J van Klinken & K van Scharenburg 1992. Vogelatlas van Groningen. Groningen.
- van Dijk, AJ 1996. Het twaalfde BMP-jaar, 1995. *SOVON-nieuws* 9(3): 9-13.
- van 't Hoff J 1992. De Geelgors in het grensgebied van Groningen en Emsland. *De Grauwe Gors* 20 (1):5-12.
- Hut H & N de Vries 1987. Broedvogels van Ter Wupping. Staatsbosbeheer, Groningen.
- Hut H 1990. Flora en fauna van enkele objectdelen beheersplancluster Onstwedde. Staatsbosbeheer, Groningen.
- Koks B 1993. Broedvogels in het grensgebied van Groningen en Niedersachsen. IVEM-rapport no.61, Groningen.
- Langbroek E & K van Scharenburg 1982. Botanie en ornithologie van Westerwolde. Milieu- en landschapsonderzoek in de provincie Groningen. PPD Groningen, Groningen.
- Luyten L 1995. Broedvogels van Ter Wupping. provincie Groningen, Groningen.
- ibid.* 1996. Broedvogels van het Dal van de Ruiten A in 1996. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- van Manen W 1992. De broedvogels van de Sellingerbossen in 1991. SOVON-rapport 92/06, Beek-Ubbergen.
- Schilperoord L 1984. Broedvogels Vlagtwedder Essen. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- de Vries N 1995. Trektellen in Westerwolde. *De Grauwe Gors* 23: 70-80.